

ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ ΙΔΕΩΝ

Sandra J. Peart

ΤΖΟΝ ΣΤΙΟΥΑΡΤ ΜΙΑ

& ΚΛΑΣΙΚΟΣ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

SANDRA J. PEART

Βιογραφίες Ιδεών
Τζον Στιούαρτ Μιλ

Μετάφραση: Γιώργος Αρχόντας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ ΙΔΕΩΝ

ΤΖΟΝ ΣΤΙΟΥΑΡΤ ΜΙΑ

Τίτλος πρωτοτύπου: *The Essential John Stuart Mill*

Συγγραφέας: Sandra J. Peart

Μετάφραση: Γιώργος Αρχόντας

Επιμέλεια-Διόρθωση: Χρύσα Φραγκιαδάκη

© The Fraser Institute 2021. All rights reserved.

© 2022, Εκδόσεις Κυριάκος Παπαδόπουλος Α.Ε., για την ελληνική γλώσσα

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Πρώτη έκδοση: Μάρτιος 2022

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

www.epbooks.gr

Καποδιστρίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής

τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

ISBN 978-960-484-833-1

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή: Ποιος ήταν ο Τζον Στιούαρτ Μιλ;	7
1. Ελευθερία: Γιατί, για ποιους και πόση;.....	22
2. Ελευθερία της έκφρασης: Μάθηση, προκαταλήψεις και ανεκτικότητα	45
3. Ωφελιμισμός: Ευτυχία, ηδονή και δημόσια πολιτική	64
4. Ο φεμινισμός του Μιλ: Γάμος, ιδιοκτησία και η αγορά εργασίας.....	84
5. Παραγωγή και κατανομή	97
6. Ο Μιλ για την ιδιοκτησία	118
7. Ο Μιλ για τον σοσιαλισμό, τον καπιταλισμό και τον ανταγωνισμό.....	139
8. Οι σκέψεις του Μιλ για την αντιπροσωπευτική κυβέρνηση.....	157
Καταληκτικές σκέψεις: Διδάγματα από τον ριζοσπαστικό μεταρρυθμισμό του Μιλ.....	176
Προτάσεις για περαιτέρω ανάγνωση.....	180

Εισαγωγή

Ποιος ήταν ο Τζον Στιούαρτ Μιλ;

Σκέφτηκα ότι, σε μια εποχή κατά την οποία η εκπαίδευση και η βελτίωσή της είναι αντικείμενο περισσότερης, αν όχι και βαθύτερης, μελέτης από οποιαδήποτε άλλη προηγούμενη περίοδο της αγγλικής ιστορίας, ίσως είναι χρήσιμο να υπάρξει μια καταγραφή του παραδείγματος μιας εκπαίδευσης που υπήρξε ασυνήθης και αξιοσημείωτη.

– J.S. Mill, *Autobiography*, σ. 1

Η *Αυτοβιογραφία* (*Autobiography*) είναι αξιοσημείωτη τόσο γι' αυτά που εξετάζει όσο και γι' αυτά που αφήνει απέξω – όχι από κάποια διάθεση να τα αποσιωπήσει, αλλά διότι ο Μιλ ειλικρινώς τα θεώρησε άσχετα. Είναι μία από τις λιγότερο προσωπικές αφηγήσεις διανοητικής ανάπτυξης που επιχειρήθηκαν ποτέ, μια αφήγηση στην οποία βρήκαν θέση μόνο εκείνοι οι παράγοντες που, κατά την άποψη του Μιλ, όφειλαν να την έχουν επηρεάσει.

– F.A. Hayek, *Introduction*, σ. 13

Λίγων διανοουμένων το όνομα είναι ευρύτερα αναγνωρίσιμο απ' ό,τι του Τζον Στιούαρτ Μιλ. Στα σχολεία του Καναδά και των ΗΠΑ, πολλοί μαθητές διδάσκονται ακόμη για το *Περί ελευθερίας (On Liberty)* και τον *Ωφελιμισμό (Utilitarianism)*. Οι δάσκαλοι μαθημάτων τα οποία εστιάζουν στη συμβολή που είχε ο Μιλ στο να κατανοήσουμε την πολιτική, τη φιλοσοφία και την οικονομία συχνά περιλαμβάνουν στα μαθήματα αυτά κάποια σχόλια για την ασυνήθιστη ανατροφή και τις εμπειρίες της ζωής του. Θα ήταν ανόητο να αποδώσει κανείς τις θέσεις που ο Μιλ διατύπωσε στο *Για την υποτέλεια των γυναικών (The Subjection of Women, 1869)* στην ερωτική του σχέση με την παντρεμένη Χάριετ Τέιλορ (Harriet Taylor) με την οποία συνεργάστηκε για πολλά χρόνια. Πολλές από τις θέσεις που περιέχονται στο έργο αυτό τις είχε ήδη σκιαγραφήσει σε ένα δοκίμιο που είχε γράψει πολύ νωρίτερα, περί το 1832.¹ Σε κάθε περίπτωση, η παρουσίαση ενός βιογραφικού πλαισίου αναφοράς θα αποδειχτεί χρήσιμη πριν προχωρήσουμε στη διανοητική συνεισφορά του Μιλ στη φιλοσοφική, πολιτική και οικονομική σκέψη.

Ο «φτιαγμένος ή κατασκευασμένος άνθρωπος» που ανακατασκεύασε τον εαυτό του

Ένα μοτίβο των όσων ακολουθούν είναι ότι, ενώ η εκ-

---

1. Ο Φρίντριχ Χάγιεκ (Friedrich Hayek) ήταν ο πρώτος που δημοσίευσε ολόκληρο το δοκίμιο αυτό. Βλέπε Peart, 2015, κεφ. 3.

παίδευση και οι εμπειρίες του Μιλ τον διαμόρφωσαν, ο αγώνας και η εξέγερσή του εναντίον της προσπάθειας να «κατασκευαστεί» (*Autobiography*, σελ. 163) μέσω της εκπαίδευσης που έλαβε από τον πατέρα του και τον Τζέρεμι Μπένθαμ (Jeremy Bentham) πιθανότατα αποτέλεσαν τη βάση της πεποίθησής του ότι όλοι μας έχουμε τη δύναμη να διαμορφώνουμε και να αναδιαμορφώνουμε τον εαυτό μας. Επιπλέον, θα γίνει σαφές ότι η αναδιαμόρφωση του Μιλ, που επίσης ακολούθησε την έντονη και μακρόχρονη σχέση του με τη Χάριετ Τέιλορ, του κόστισε ακριβά. Το τίμημα που κατέβαλε για τον αντικομοφορισμό του ήταν μεγάλο, και περιλάμβανε μεταξύ άλλων τον αποκλεισμό του από την οικογένεια και τους φίλους του. Αυτή η εμπειρία αποτελεί και τη βάση για την έντονη αποκήρυξη της καταπίεσης από την κοινή γνώμη, την οποία διατυπώνει στο *Περί ελευθερίας* – ένα έργο «πιο άμεσα και κυριολεκτικά αποτέλεσμα της κοινής μας παραγωγής [με την Τέιλορ] από οποιοδήποτε άλλο».

Πολλοί αναγνώστες ήδη θα γνωρίζουν κάποια πράγματα για τις δύο μεγάλες δυνάμεις που διαμόρφωσαν τη ζωή του Μιλ: την εξαιρετικά αυστηρή εκπαίδευση που έλαβε από τον Τζέιμς Μιλ (James Mill) και τον Τζέρεμι Μπένθαμ, και τη μακρά φιλία και συνεργασία του με την Χάριετ Τέιλορ, η οποία ήταν παντρεμένη με τον Τζον Τέιλορ (John Taylor) μέχρι τον θάνατο του τελευταίου, το 1849. Η Χάριετ και ο Μιλ παντρεύτηκαν δύο χρόνια

μετά, και στη συνέχεια η Χάριετ πήρε το επώνυμο του Μιλ. Στα χρόνια του γάμου τους υπέφεραν από προβλήματα υγείας. Η Χάριετ πέθανε στην κατοικία τους στην Αβινιόν το 1858.

Ο Τζον Στιούαρτ Μιλ γεννήθηκε στις 20 Μαΐου του 1806, πρώτο από τα εννέα παιδιά της οικογένειάς του. Πέθανε στη Γαλλία όπου έζησε πολλά από τα ώριμα χρόνια του, στις 7 Μαΐου του 1873. Στην *Αυτοβιογραφία* του δεν αναφέρει πολλά πράγματα για τη μητέρα του. Στις σελίδες τις οποίες αποφάσισε να μη συμπεριλάβει προς έκδοση –ίσως λόγω της οξύτητάς τους– γράφει: «Αυτή η σπάνια περίπτωση, για την Αγγλία, μια μητέρα με πραγματικά ζεστή καρδιά, θα έκανε πρώτα απ' όλα τον πατέρα μου έναν εντελώς διαφορετικό άνθρωπο, και κατά δεύτερον θα έκανε τα παιδιά να μεγαλώνουν αγαπώντας και νιώθοντας ότι τα αγαπούν. Η μητέρα μου, όμως, παρά το γεγονός ότι είχε τις καλύτερες δυνατές προθέσεις, το μόνο που γνώριζε ήταν να περνά τη ζωή της δουλεύοντας σκληρά για όλους μας» (*Autobiography*, σελ. 612).

Σύμφωνα με όλες τις σχετικές αφηγήσεις, ο πατέρας του Τζον, ο Τζέιμς Μιλ, ήταν ένας άνθρωπος με ισχυρό πνεύμα και φιλοδοξία, που είχε εξασφαλίσει σημαντική φήμη λόγω του έργου του πάνω στην πολιτική οικονομία. Έγραψε επίσης μια ιστορία της Ινδίας (*A History of India*) το 1817. Το έργο του πάνω στην πολιτική οικονομία τού εξασφάλισε την εύνοια του σερ Τζον

Στιούαρτ², προς τιμήν του οποίου ο Τζέιμς ονόμασε τον πρωτότοκο γιο του. Η γενναιοδωρία του Στιούαρτ επέτρεψε στον Τζέιμς να φοιτήσει στο πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου, αλλά ο Τζέιμς και ο Τζον ανέλαβαν οι ίδιοι την εκπαίδευση των παιδιών. Για τον Τζον, αυτό σήμαινε μια πολύ εντατική σειρά μαθημάτων. Η φιλία του Τζέιμς με τον Τζέρεμι Μπένθαμ διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο περιεχόμενο και το ύφος αυτών των μαθημάτων.

Όπως επισημαίνει ο Χάγιεκ στο απόσπασμα που προηγήθηκε, η *Αυτοβιογραφία* περιέχει ελάχιστες λεπτομέρειες ως προς τις προσωπικές σχέσεις του Τζον Στιούαρτ Μιλ, πιθανότατα επειδή ο Μιλ είχε μάλλον λίγες τέτοιες σχέσεις στην παιδική του ηλικία.³ Στην *Αυτοβιογραφία* του όμως ο Μιλ περιγράφει διά μακρών την ιδιαίτερη εκπαίδευσή του – διάβαζε ελληνικά από την ηλικία των τριών ετών και λατινικά από τα οκτώ του, και λίγα χρόνια μετά απάγγελλε αποσπάσματα από το έργο του οικονομολόγου Ντέιβιντ Ρικάρντο (David Ricardo) *Αρχές πολιτικής οικονομίας και φορολογίας* (*Principles of Political Economy and Taxation*).

2. Ο Τζέιμς εργάστηκε ως προγυμναστής για την κόρη του σερ Τζον Στιούαρτ (John Stuart), κερδίζοντας έτσι την εύνοιά του. Ο Στιούαρτ (1752-1821) υπήρξε, ως Σκωτσέζος, μέλος του Κοινοβουλίου εκπροσωπώντας το Kincardineshire (Reeves, 2007, σ. 12, 41).

3. Ο Άλαν Ράιαν (Alan Ryan) παρατηρεί, ως προς την απουσία λεπτομερειών: «Ακόμη και στα βικτοριανά παραμύθια, τα παιδιά δεν γεννιούνται από ένα ράφι βιβλιοθήκης» (Ryan, 1997, σ. ix).

Σε νεαρή ηλικία, ο Μιλ θεωρούσε τον εαυτό του μεταρρυθμιστή, υποστηρίζοντας τις ωφελιμιστικές θέσεις του Μπένθαμ.

Στην πορεία, ο Μιλ αποκήρυξε κάποια μέρη της εκπαίδευσής του και άλλαξε κάποιες από τις απόψεις του. Παραμένοντας μεταρρυθμιστής, σύμφωνα με τις ωριμότερες απόψεις του υποστήριξε ότι οι άνθρωποι είναι πιθανό να φτάσουν να συνειδητοποιήσουν τον καλύτερο τρόπο να μεταρρυθμίσουν, να αναμορφώσουν και να βελτιώσουν τον εαυτό τους, ενώ η θέση του Τζέιμς Μιλ ήταν ότι ο άνθρωπος βελτιώνεται μέσω της εκπαίδευσης, και εφόσον εκπαιδευτεί το πράγμα έχει τελειώσει. Ενώ ο νεότερος Μιλ ανέπτυξε μια θεώρηση για τη βελτίωση πιο λεπτών αποχρώσεων από αυτή που πίστευε ότι αποδεχόταν ο πατέρας του και το σύστημα του Μπένθαμ, ποτέ δεν έχασε τον μεταρρυθμιστικό του ζήλο. Το ζήτημα ήταν πώς ακριβώς θα εκτυλισσόταν αυτή η μεταρρύθμιση.

Αυτή η μεταρρυθμιστική του στάση θα αποτελέσει σημαντικό θέμα των επόμενων κεφαλαίων. Στις σελίδες που ακολουθούν, μεταξύ των πολλών φιλελεύθερων στόχων που συνήθως συσχετίζονται με τον Μιλ, θα αναδειχθούν οι εξής: η υπεράσπιση της κατάργησης της δουλείας, η κατάργηση των Νόμων των Σιτηρών, η επέκταση του δικαιώματος ψήφου και ιδιοκτησίας και στις γυναίκες, η μεταρρύθμιση των ιδιοκτησιακών διευθετήσεων στην Ιρλανδία, καθώς και το ζήτημα του ελέγχου των γεννήσεων. Ο Μιλ βρέθηκε στο επίκεντρο

όλων αυτών των ζητημάτων, άλλοτε στην πλευρά των νικητών (Νόμοι των Σιτηρών, κατάργηση δουλείας, δικαίωμα ψήφου, έλεγχος γεννήσεων) και άλλοτε στη συμμαχία των ηττημένων (διαμάχη περί την καταστολή της εξέγερσης στην Τζαμάικα από τον κυβερνήτη της αποικίας Έντουαρντ Τζον Έιρ (Edward John Eyre). Η θέση του Μιλ ως προς τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα και τον σοσιαλισμό απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή. Καθώς ο σοσιαλισμός παρέμεινε ένα ανοιχτό πρόβλημα για τους διανοούμενους του 20ού, αλλά και του 21ου αιώνα, η θέση του Μιλ σε αυτό το ζήτημα έχει προκαλέσει πολλά σχόλια, μεταξύ των οποίων και από τον Χάγιεκ κατά τον 20ό αιώνα. Το νοηματικό νήμα που συνδέει όλες αυτές τις υποθέσεις και τις απαντήσεις που πρότεινε ο Μιλ είναι η αμετακίνητη εστίασή του στην επέκταση της δυνατότητας των ανθρώπων να είναι υποκείμενα δράσης, και στην ευημερία που μπορεί να επιτευχθεί μέσω της διασφάλισης περισσότερων ευκαιριών επιλογής.

Όταν ο Μιλ ήταν μόλις δεκατεσσάρων ετών, ο αδελφός του Τζέρεμι Μπένθαμ, σερ Σάμιουελ Μπένθαμ (Samuel Bentham), προσκάλεσε τον Μιλ στη βίλα του στη Γαλλία για μια παρατεταμένη επίσκεψη. Κατά τη μακρά διαμονή του εκεί, ο Μιλ απέκτησε μια κάποια διανοητική ανεξαρτησία από τον πατέρα του, ενώ παράλληλα εκτίμησε τη γαλλική εξοχή. Συναντήθηκε με Γάλλους διανοούμενους, μεταξύ των οποίων και με τον Γάλλο οικονομολόγο Ζαν-Μπατίστ Σε (Jean-Baptiste

Say), καθώς και με τον επιδειξιομανή ουτοπικό σοσιαλιστή Ανρί, κόμη του Σεν-Σιμόν (Henri, Comte de Saint-Simon). Ο Μιλ έγραψε εκτεταμένα για τα σχέδια οικονομικών διευθετήσεων του Σεν-Σιμόν στο έργο του *Principles of Political Economy* [Αρχές πολιτικής οικονομίας], τόσο στην έκδοση του 1848 όσο και στις μετέπειτα εκδόσεις. Στις επόμενες αρκετές δεκαετίες, ο Μιλ συνέχισε να εξετάζει τις ιδέες του οικονομολόγου Ογκίστ Κοντ (August Comte) και του σενσιμονιστή Γκιστάβ ντ' Εστάλ (Gustave d'Eichthal), με τον οποίο συναντήθηκε σε μια εκδήλωση της Ρητορικής Εταιρείας το 1828. Για μία ακόμη φορά, αυτό που προσέλκυσε τον Μιλ ήταν η έμφαση στη μεταρρύθμιση και τη βελτίωση. Διαχώρισε τη θέση του από τον Κοντ, τον Σεν-Σιμόν και τον Ντ' Εστάλ σχετικά με το πώς βελτιώνεται κανείς (μέσω των δικών του επιλογών, όπως πίστευε ο Μιλ, ή μέσω των προσταγμάτων κάποιου άλλου).

Όταν ο Τζον έγινε δεκαεπτά ετών, στη μικρότερη δυνατή ηλικία για μια τέτοια θέση, ο Τζέιμς Μιλ τον βοήθησε να προσληφθεί στην Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών. Ξεκίνησε έτσι η μακρά καριέρα του Μιλ εκεί, η οποία του ταίριαζε καθώς του πρόσφερε οικονομική ασφάλεια, ιδίως καθώς ανελλισόταν μέσω προαγωγών, και ταυτόχρονα του άφηνε χρόνο για συγγραφή. Εντέλει, έφτασε στη θέση του Επικεφαλής Ελεγκτή, θέση που κατείχε προηγουμένως ο πατέρας του, και παρέμεινε στην Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών μέχρι την

κατάρρευσή της το 1858. Η εργασία του στην Εταιρεία περιπλέκει κάπως την εξέταση της αφετηριακής του θέσης υπέρ της ελευθερίας. Τις θέσεις του Μιλ ως προς τη βρετανική κυριαρχία επί της Ινδίας θα τις εξετάσουμε στο Κεφάλαιο 8.

Ο **Τζον Στιούαρτ Μιλ** (1806-1873) είναι, ίσως, ο μεγαλύτερος φιλελεύθερος μεταρρυθμιστής φιλόσοφος. Με πνεύμα χαρισματικό και φωτεινό, έδωσε μάχη για να καταργηθεί η δουλεία, να θεσπιστεί το δικαίωμα ψήφου και ιδιοκτησίας στις γυναίκες, να ακούγονται οι φωνές των μειονοτήτων όταν καταπιέζονται από την πλειονότητα και την «κοινή γνώμη».

Στο βιβλίο αυτό, μια έκδοση του Fraser Institute του Καναδά, της φιλελεύθερης αυτής δεξαμενής σκέψης, παρέχεται μια επισκόπηση της ζωής και των βασικών εννοιών της φιλοσοφίας του Μιλ για την ελευθερία, τη θρησκευτική ανοχή και τα δικαιώματα των γυναικών. Ο Μιλ εκπαιδεύτηκε από τον πατέρα του, Τζέιμς Μιλ, και τον διάσημο φιλόσοφο Τζέρεμι Μπένθαμ. Το 1859 δημοσίευσε ένα από τα σημαντικότερα βιβλία σύγχρονης πολιτικής σκέψης, το *Περί ελευθερίας*. Κατόπιν έγραψε το *Ωφελιμισμός* (1863) και το *Για την υποτέλεια των γυναικών* (1869), στο οποίο υποστήριζε, για πρώτη φορά στην ιστορία, την απόλυτη ισότητα μεταξύ των δύο φύλων. Θεωρείται ένας από τους μεγαλύτερους αγγλόφωνους φιλοσόφους και πολιτικούς οικονομολόγους όλων των εποχών.

ΚΕΦÍΜ
ΜΑΡΚΟΣ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

Κωδ. μηχ/σης 25.257

www.epbooks.gr